

Анотація

Новітська І. В. Некоторые вопросы определения субъекта и субъективной стороны по статье 117 УК Украины. — Статья.

В статье рассмотрены недостатки и противоречия в определении субъекта и субъективной стороны состава преступления по ст. 117 УК, предусматривающей уголовную ответственность за умышленное убийство матерью своего новорожденного ребенка. Предложены и обоснованы предложения относительно изменений конструкции этого состава преступления. Рассмотрен опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: убийство новорожденного ребенка, мать, суррогатная мать, особое психофизиологическое состояние, психотравмирующие ситуации, во время родов, сразу после родов.

Summary

Novitska I. V. Some questions of defining the subject and the subject matter of article 117 of CC of Ukraine. — Article.

The article considers the shortcomings and contradictions of defining the subject and the subject matter of the crime according to article 117 of the Criminal Code, which provides a criminal liability for premeditated murder of a newborn child by its mother. Propositions concerning changes in construction of this crime are offered and proved. Examples of experience of foreign countries are analyzed.

Keywords: the murder of a new-born child, mother, substitute mother, special psychophysical state, traumatic mental health situations, while giving birth to a child, immediately after the birth of a child.

УДК 343.985:343.72

Н. Ю. Кириленко

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

На сьогодні питання організації розслідування шахрайства у побутовій сфері не знайшли достатніх розробок в теорії, тому виникла необхідність у проведенні дослідження, пов'язаного з проблемами боротьби з поширеним та латентним різновидом шахрайства. Уміле використання та застосування методів і прийомів організації дозволить підвищити ефективність розкриття та розслідування цієї категорії кримінальних явищ.

Проблемам розслідування шахрайства у різний час приділялася увага у роботах С. М. Астапкиної, В. П. Бахін, Д. В. Березіна, А. Ф. Волобуєва, О. В. Волохової, В. І. Гаєнка, М. Ф. Галагузи, В. Ю. Голубовського, В. М. Єгошина, О. В. Журавльова, В. В. Колесникова, О. Н. Колісниченко, В. П. Лаврова, В. Д. Ларичева, О. І. Лученка, Г. А. Матусовський, О. С. Овчинського, В. І. Отряхіна, Т. А. Пазинич, М. В. Салтєвський, Р. С. Сатуєва, Г. М. Спіріна, К. В. Суркова, Є. П. Фірсова, С. Ю. Шарова, В. Ю. Шепітька, П. С. Яні та інших.

Потрібно відзначити, що проведені дослідження були загальними чи стосувалися інших груп шахрайства (у сфері обігу житла, цінних паперів, страхування) і не враховували особливостей розслідування окремого різновиду як шахрайство у побутовій сфері.

Метою цієї статті є формування, встановлення і визначення складових елементів організації розслідування шахрайства у побутовій сфері

Суттєве значення для успішного вирішення завдань у кримінальних справах про шахрайство у сфері побуту має чітке планування та організація розслідування. Планування розслідування нерідко включають до організації в якості її складового елемента, частини [1, 10; 2, 37]. Планування розглядають і як умову цілеспрямованої організації розслідування [3, 186–196], тактичний прийом [1, с. 10], метод ведення слідства [4, 3–4; 1, 10], метод організації [5, 475]. У даному питанні слід погодитись з В.В. Тіщенком, котрий вважає, що ці поняття пересікаються, оскільки ефективна організація розслідування неможлива без планування, а планування, в свою чергу, повинно передбачати основні організаційні заходи в конкретній справі [6, 173–174]. Більшість учених вважають планування розслідування розумовим процесом, що полягає у визначенні завдань і спрямуванні слідства та засобів їхнього вирішення відповідно до вимог закону [8, 3; 1, 10; 5, 475].

Процес планування розслідування має певну структуру, він складається з низки взаємопов'язаних елементів, які одночасно слугують етапами цього процесу. Такими елементами є: 1) вивчення початкової інформації; 2) висунення версій; 3) визначення обставин, які необхідно довести, та вирішення інших завдань розслідування; 4) визначення шляхів, засобів і методів розслідування; 5) визначення послідовності і строків вирішення окремих завдань та виконання окремих дій; 6) визначення виконавців; 7) визначення організаційних заходів по залученню виконавців, забезпеченню використання окремих засобів і проведенню тих чи інших дій; 8) складання письмового плану; 9) корекція і розвиток плану [7, 15].

Стосовно планування розслідування побутового шахрайства, то воно також фактично починається з аналізу відомостей щодо фактів скоєння злочинних дій на стадії порушення кримінальної справи, але і має певні особливості. По-перше, воно зумовлене необхідністю проведення організаційних та підготовчих заходів, при проведенні яких вже повинні висуватися припущення про наявність складу злочину в діяннях певних осіб. З другого боку, перевірка фактів скоєння шахрайства слідчий ще не має достатньої кількості фактичних даних про обставини скоєння шахрайства у побутовій сфері і тому він значною мірою повинен спиратися на типові версії про можливий характер подій. У зв'язку з цим заслуговує на увагу точка зору І. А. Возгріна, який відзначає, що суттєвої різниці між плануванням діяльності слідчого щодо перевірки первинної інформації про подію, що має ознаки злочину, до порушення кримінальної справи і після цього не існує [9, 147].

Порушення кримінальної справи полягає у прийнятті державними органами рішення про необхідність проведення розслідування у зв'язку з наявністю даних про подію, яка містить ознаки злочину. Отже приводами до порушення кримінальної справи про шахрайство у побутовій сфері є: заява громадянина про факт передачі майна конкретній особі на певних умовах і неповернення цього майна у встановлений строк; пояснення заявника; пояснення свідків.

Зазвичай після отримання повідомлення про вчинення шахрайства у цій сфері проводиться опитування заявника. Працівником правоохоронного органу, який проводить перевірку, повинні бути встановлені такі обставини, як: наявність умислу на неповернення одержаного майна; при опитуванні свідків — додаткову інформацію про особистість запідозреної особи, щоб перевірити загальні версії події.

Організація розслідування виявляється також і у визначенні та конкретизації обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, у визначенні сил і засобів розслідування, плануванні їхнього використання, мобілізації сил і засобів, створенні оптимальних умов для провадження слідчих та інших дій [2, 40]. У злочинах, що розслідуються, необхідно виділити обставини, до яких належать: подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину), суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину, наслідки, що наступили в результаті скоєння злочину. Отже правильно вирішити справу можливо при встановленні цих обставин як з точки зору кримінального права, тобто кваліфікації злочину, так з боку кримінально-процесуального права — всебічного, повного і об'єктивного дослідження події злочину та захисту прав і інтересів потерпілого.

Треба підкреслити, що під шахрайством слід розуміти корисливий злочин проти власності, тобто заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживанням довірою (ст. 190 УК України). Що ж стосується шахрайств, які вчиняються у сфері побуту, характерним є те, що між потерпілим і злочинцем існує соціальний зв'язок у вигляді спільного проживання, роботи, навчання, родинного, шлюбного зв'язку або дружніх відносин [12, 184–187]. Поширеними способами шахрайських посягань в побутовій сфері є такі: «шлюбні афери» з метою заволодіння майном чи права володіти цим майном, коли особи вступають у фіктивні шлюбні відносини; позичання грошей без наміру повернути борг; привласнення грошей та інших цінностей, які доручені потерпілим для передачі посадовій особі в якості хабара; привласнення побутової техніки громадян, що була передана для тимчасового користування; позичання грошей без наміру повернути борг й інші.

При розслідуванні саме такої групи шахрайства доцільно виявити коло обставин, які підлягають встановленню, які нададуть можливості оцінити результати розслідування злочину і при цьому правильно вирішити справи в цілому: 1) чи був факт вчинення побутового шахрайства та його кримінально-правова оцінка; 2) було вчинене шахрайство чи мало місце інсценування злочину; 3) час і місце вчинення шахрайства; 4) способи вчинення шахрайства та які дії здійснював злочинець для підготовки та приховування злочину; 5) які документи використовувалися для здійснення шахрайства (підроблений паспорт, розписка, неправдиві документи, що засвідчують права власності на житло або земельну ділянку та ін.); 6) сума коштів, інших матеріальних цінностей, які стали предметом злочинного посягання, та їх індивідуальні ознаки; 6) встановлення особи шахрая або наявності групи; 7) хто був очевидцем вчинення шахрайства.

Зібрані відомості, а саме обставини, що підлягають обов'язковому доказуванню, а також специфічні обставини доказування, які притаманні методичі розслідування шахрайства у побутовій сфері, і надає можливість відтворити картину злочину та в майбутньому притягнути шахрая до кримінальної відповідальності.

Зазвичай процес розслідування розподіляється на три етапи: початковий, наступний, завершальний. Отже, доречно і в плануванні розрізняти ті ж етапи, що і в самому розслідуванні [11, 477].

Зміст початкового етапу розслідування шахрайства у побутовій сфері визначається певними слідчими ситуаціями, а також іншими особливостями, що дозволяють сформулювати типові напрями та засоби розслідування.

Ситуація 1. Надійшла інформація як про вчинення шахрайства, в якій містяться і відомості про особу злочинця. Така ситуація найбільш сприятлива для розслідування, оскільки містить інформацію як про спосіб, місце, час, обстановку, предмет посягання, так і про підозрюваних осіб. В даному випадку дії слідчого мають бути спрямовані на вирішення задач: встановлення факту передачі майна на певних умовах; встановлення наявності у підозрюваного на момент передачі майна умислу на неповернення цього майна на визначених умовах; попередження намагання підозрюваного зникнути і протидіяти у такий спосіб розслідуванню; забезпечити відшкодування заподіяної шкоди; встановлення наявності корумпованих зв'язків у випадку передачі хабара і інші.

Ситуація 2. Надійшла інформація про вчинення шахрайства, але місцезнаходження підозрюваного не відоме. У подібній ситуації перед слідчим постає ряд більш складних тактичних завдань: встановлення особи злочинця та його місцезнаходження; деталізація відомостей про предмет злочинного посягання; наявність свідків; з'ясування обставин злочину; характер та розмір збитку та забезпечити відшкодування його, пошук отриманого внаслідок шахрайських дій та інші. В залежності від місцезнаходження злочинця, що переховується, можна виділити такі часткові версії: 1) злочинець знаходиться за місцем постійного проживання; 2) перебуває у близьких чи далеких родичів; 3) знаходиться у друзів, знайомих; 4) знаходиться в колег по роботі, партнерів по бізнесу; 5) ховається у невстановленому місці; 6) виїхав за кордон.

Ситуація 3. Надійшла інформація про вчинення шахрайства у побутовій сфері, але стосовно особи підозрюваного інформація відсутня або її дуже мало, або вона недостовірна. Таку ситуацію можливо визначити як проблемну, оскільки вона характеризується обмеженим обсягом відомостей, що мають безпосереднє відношення до особи злочинця та події шахрайства. У даному випадку основні дії слідчого повинні бути спрямовані на встановлення особи злочинця (анкетних даних та детальний і чіткий опис зовнішності, одягу), встановлення факту вчинення шахрайства; характер та розмір збитку, що був спричинений внаслідок шахрайських дій; наявність свідків; з'ясування обставин злочину. Так, наприклад, в залежності від інформації про підозрюваного можуть бути висунуті такі версії: 1) злочинець одноосібно володіє інформацією; 2) про інформацію знають колеги по роботі; 3) про інформацію знають партнери по бізнесу;

4) про інформацію знають друзі, знайомі; 5) про інформацію знають родичі. Слід застосувати й такі способи розкриття злочину, як оперативне перекриття каналів збуту викраденого, пошук транспортного засобу, яким користувався злочинець і т.д.

Слід відзначити, що вид злочину, спосіб його вчинення та інформація, яка виявляється на початковому етапі розслідування, обумовлюють виникнення типових слідчих версій.

Основою для системи слідчих типових версій має бути сукупність загальних версій про характер події, яка дає головний напрям у вирішенні питання про наявність або відсутність складу злочину [12, 11], оскільки вони виконують роль необхідних орієнтирів, котрим підкорений напрямок розумової діяльності і побудова задач, спрямованих на організацію роботи [13, 71–72], розробки часткових слідчих версій.

При надходженні даних про вчинений злочин слідчий, вивчивши інформацію, робить висновок в цілому, що: 1) мало місце шахрайство; 2) скоєння шахрайства не було, але мав місце інший злочин проти власності; 3) має місце завідомо неправдиве повідомлення про вчинений злочин, завідомо надані неправдиві показання; 4) шахрайства не було, а мав місце цивільно-правовий делікт, тобто не виконання умов цивільно-правового договору.

Успіх розслідування залежить і від своєчасного проведення первісних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. У свою чергу комплекс первісних слідчих дій, обрання послідовності їх проведення залежить від вихідних даних і конкретної слідчої ситуації, що склалася на початок розслідування [14, 58]. Тобто залежно від ситуації і версії слідчий обирає найбільш доцільні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи як засіб вирішення головних завдань, у тому числі і проблемних слідчих ситуацій.

Підкреслимо, що на початковому етапі розслідування шахрайства у побутовій сфері дії слідчого визначаються залежно від характеру наявних даних. Для перевірки версії про те, що шахрайства не було, треба встановити також, чи мав заявник майно і цінності, на які він посилається як на предмет злочинного посягання, чи не міг він його розтратити. У такому випадку необхідно детально допитати заявника про обставини передачі майна і його індивідуальні ознаки. У заявника доцільно з'ясувати, де і коли було придбано майно або цінності, хто знав про їх існування, яким чином відбулася подія, за яких обставин, у якому місці, хто міг бачити передачу майна, хто знаходився на місці вчинення злочину та ін., а у випадку підтвердження заяви, за обліками органів внутрішніх справ перевіряється, чи є у них дані про осіб, що мають риси, властиві шахраю, чи не зареєстровані нерозкриті шахрайства, вчинені аналогічним способом [15].

При допиті свідків, якими можуть бути родичі, друзі, приятелі, просто знайомі потерпілому особи, з'ясовуються обставини передачі майна, ознаки зовнішності злочинця, одягу. Так, наприклад, при позиці грошей у товаришів по службі свідки можуть бути присутніми як при розмові, так і безпосередньо при передачі майна.

При допиті потерпілого основні зусилля потрібно направити на встановлення поведінки та особи винного, способу, обставин шахрайства, ознак предмета, суми грошей. Та з'ясувати, коли і за яких обставин шахрай вчинив обман або зловживання довірою і заволодів майном; коли і на підставі чого потерпілий запідозрив, що став жертвою злочину; яка характеристика індивідуальних ознак предмета посягання, переданого злочинцем та ін.

Слідчому огляду підлягають предмети та документи (записки, розписки, паспорти та ін.), а огляд місця події проводиться для виявлення залишених слідів злочину.

Затримання підозрюваного необхідно проводити таким чином, щоб шахрай не зміг непомітно викинути і знищити предмети, речі, документи. Після затримання слід проводити особистий обшук затриманого, а потім обшук місця проживання та місця роботи.

Допит підозрюваного повинен проводитися без зволікання. Шахраї в більшості випадків на первинному етапі розслідування заперечують свою участь в злочині. Тому допити учасників мають бути ретельно підготовлені. У необхідних випадках можуть бути проведені очні ставки між потерпілим і обвинуваченим.

На наступному етапі розслідування доцільно виділити три основні типові ситуації: 1) підозрювана особа встановлена і затримана; 2) деяка інформація про особу підозрюваного відома, але конкретизація даних щодо особи треба встановити; 3) особа злочинця вже встановлена, але не затримана, оскільки приховується від слідства.

Типовими слідчими діями на наступному етапі розслідування є: повторний чи додатковий допит свідків, обвинуваченого, потерпілого, пред'явлення особи, предметів для впізнання, очна ставка, призначення судових експертиз (з метою дослідження підроблених документів, встановлення даних про особу, яка виконала текст, з метою виявлення слідів підробки відбитків печаток і штампів та ін.).

Висновки. Процес розслідування шахрайства у сфері побуту передбачає можливість використання початкової інформації щодо формування типових слідчих ситуацій та версій з наступною перевіркою рекомендованими слідчими діями при встановленні обставин, які підлягають доказуванню.

Отже, правильна, науково-обґрунтована, тактично і методично грамотна організація — це важлива передумова успіху в розкритті і якісному розслідуванні названих поширених кримінальних явищ.

Література

1. Величкин С. А. Организация расследования преступлений : учеб. пособие / С. А. Величкин. — Ленинград : Ленингр. ун-т им. А. А. Жданова, 1985. — 88 с.
2. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминали-стические аспекты / В. Д. Зеленский. Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1989. — 152 с.
3. Лузгин И. М. Планирование расследования // Советская криминалистика : учебник / под ред. Р. С. Белкина. — М. : Юрид. лит., 1979. — С. 186–196.
4. Шляхов А. Р. Планирование предварительного следствия : лекция для студентов ВЮЗИ / А. Р. Шляхов. — М. : ВЮЗИ, 1957. — 48 с.

5. Криминалистика : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. — М. : НОРМА, 2001. — 990 с.
6. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография / В. В. Тищенко. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — 360 с.
7. Дубовицкая Л. П. Планирование расследования : учеб. пособие / Л. П. Дубовицкая, И. М. Лузгин. — М. : ВШ МВД СССР, 1972. — 55 с.
8. Сергеев Л. А. Планирование расследования / Л. А. Сергеев, Л. А. Соя-Серко, Н. А. Якубович. — М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупр. преступность, 1975. — 15 с.
9. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений / И. А. Возгрин. — Минск : Выш. шк., 1983. — 215 с.
10. Пазинич Т. А. Про криміналістичну класифікацію шахрайств // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — О. : Фенікс, 2004. — Вип. 21. — С. 184–187.
11. Криминалистика : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. — М. : НОРМА-ИНФРАМ, 1999.
12. Колесниченко А. Н. О системе версий и методике их построения / А. Н. Колесниченко, Г. А. Матусовский // Криминалистика и судебная экспертиза : реп. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. К. : РИО МВД УССР, 1970. — Вып. 7. — С. 7–13.
13. Коновалова В. О. Правова психологія : навч. посіб. / В. О. Коновалова. — Х. : Основа, 1996. — 184 с.
14. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский. К. : Выща шк., 1988. — 405 с.
15. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова [та ін.]. К. : Вид. дім «Ін Юре», 2003. — 720 с.

Анотація

Кириленко Н. Ю. Організація розслідування шахрайства у побутовій сфері. — Стаття.

Стаття присвячена організації розслідування шахрайства у побутовій сфері, яка складається з низки елементів, а саме: 1) особливі обставини, що підлягають з'ясуванню у справах названої категорії; 2) типові слідчі ситуації; 3) система типових слідчих версій та способів їх перевірки.

Ключові слова: шахрайство, сфера побуту, організація розслідування, слідчі ситуації, слідчі дії.

Аннотация

Кириленко Н. Ю. Организация расследования мошенничества в бытовой сфере. — Статья.

Статья посвящена организации расследования мошенничества в бытовой сфере, состоящей из ряда элементов, а именно: 1) особые обстоятельства, подлежащие доказыванию в делах названной категории; 2) типовые следственные ситуации; 3) система типовых следственных версий и способы их проверки.

Ключевые слова: мошенничество, бытовая сфера, организация расследования, следственные ситуации, следственные версии, следственные действия.

Summary

Kirilenko N. Y. The organization of planning an investigation of swindle in the domestic sphere. Article.

Article is devoted to an investigation of swindle in the domestic sphere, consisting of several elements, namely: 1) the special circumstances, which need to be proved in the affairs of the said category, 2) typical investigation situations, and 3) a system of standard investigative versions and methods for their verification.

Keywords: swindle, domestic sphere, the organization of the investigation, the investigation situations, investigative versions, the investigative actions.